

Gvido van Hengel

VIDOVNJACI

Snoviđena Evropa

Rukovodilac prevodilačkog tima

Jelica Novaković-Lopušina

Srpska redakcija

Jelica Novaković-Lopušina

Mila Vojinović

Hrvatska redakcija

Gioia-Ana Ulrich Knežević

Radovan Lučić Lutz

Beograd, 2020

„[...] Ali onda će se nepogrešivo pojaviti neko iz ljudskog roda, neko ko u sebi nosi snagu 'viđenja' što je na tajanstven način u njega usađena...“

Vasilij Kandinski, *O duhovnom u umetnosti*, 1912.

„Skoro je sigurno da se krećemo ka eri totalitarnih diktatura, eri u kojoj će sloboda misli najpre predstavljati smrtni greh a potom beznačajnu apstrakciju. Autonomna individua više neće *postojati*.“

Džordž Orvel, *Unutar kita*, 1940.

Sadržaj

Spisak značajnih ličnosti	9
Uvod	
Kako krize rađaju vizije	13

I

VREME VIDOVNJAKA

1. Sočivo (preludij)	21
2. Bekstvo u Englesku	33
3. Pastor Idse	42
4. Siderično rođenje	53
5. Vreme vidovnjaka	67
6. Herojska ljubav	84
7. Volja da se bude bolestan	98

II

VRIJEME ČUDESA

8. Hvatanje leptira	111
9. Židov, žena i Kinez	133
10. Plug radi svoj posao	150

11. Samo krv i živci	158
12. Mir i revolucija	170
13. Svjetska povijest zaključana u sobama	183

III

VREME ORLOVA I UŠTIPAKA

14. Evropa nakon rata	195
15. Maska M. M. Kosmosa	211
16. Lično	227
17. Magični Jevreji	238
18. Ples smrti (<i>Dans macabre</i>) (intermezzo)	253
19. Bekstvo u Englesku	262

IV

VRIJEME LJUDI I SVJETINE

20. Pan-Europa	279
21. Bogočovještvo	298
22. Pisma Hitleru	316
23. O svjetlu i tami	331

Pogovor

Evropa kao mit i misterija	345
Reč zahvalnosti	357
Korišćeni izvori	359

Spisak značajnih ličnosti

Kružok forte (*Forte-Kreis*) / Krvni savez (*Blutbund*), Potsdam

Anri Borel (Henri Borel, 1869–1931) – holandski sinolog i pisac

Frederik van Eden (Frederik van Eeden, 1860–1932) – holandski pisac, psihijatar i utopiistički reformator

Poul Bjere (Poul Bjerre, 1876–1964) – švedski psihoterapeut

Erih Gutkind (Erich Gutkind, 1877–1965) – nemački filozof-mističar

Martin Buber (Martin Buber, 1878–1965) – austrijsko-jevrejski filozof

Gustav Landauer (Gustav Landauer, 1870–1919) – nemački anarhista i pacifista, nakratko ministar u Bavorskoj Sovjetskoj Republici (1919)

Valter Ratenau
(Walter Rathenau,
1867–1922) – ne-
mački industrijalac
i ministar u Vaj-
marskoj republici

Florens Kristijan
Rang (Florens
Christian Rang,
1864–1924) – ne-
mački teolog i
pisac

Plavi jahač (*Der Blaue Reiter*), Minhen

Vasilij Kandinski
(Василий Ва-
сильевич Канди-
нский, 1866–1944)
– ruski avangardni
slikar i teoretičar
umetnosti

Franc Mark
(Franz Marc,
1880–1916) – ne-
mački ekspresio-
nistički slikar

Gabrijela Minter
(Gabriele Münter,
1877–1962) – ne-
mačka ekspresioni-
stička slikarka

Nju ejdž (*The New Age*), London

Kliford Hju Daglas
(Major C. H. Dou-
glas, 1879–1952)
– britanski ekono-
mista i inicijator
Socijalnog kredita
(*Social Credit*)

Alfred Oridž/
Oraž¹ (Alfred
Orage, 1873–1934)
– britanski ured-
nik i pisac

¹ U opticaju je bio i engleski i francuski izgovor ovog prezimena.

**Adlerovo društvo i grupa Nova Evropa
(Adler Society & de New Europe Group,
Gower Street 55), London**

Alfred Adler (Alfred Adler, 1870–1937) – austrijski psihoanalitičar

Vinifred Gordon Frejzer (Winifred Gordon Fraser) – Mitrinovićeve sledbenica, organizatorica i inicijatorica Jedanaestog časa (*11th Hour*)

Dimitrije Mitrinović (1887–1953) – srpski kritičar kulture, utopista i mistični vođa, mistik i guru

Čarls Perdom (Charles Purdom, 1883–1965) – britanski pisac, urednik i ekonomista

Frederik Sodi (Frederick Soddy, 1877–1956) – britanski radiohemičar, dobitnik Nobelove nagrade za hemiju 1921.

Jelena Petrovna
Blavacka (Елена
Петровна Блават-
ская, 1831–1891) –
ruska ezoteričarka,
osnivač teozofije

Inspiratori

Vladimir Solovjov
(Владимир Сер-
геевич Соловьѳв,
1853–1900) –
ruski teolog

Rudolf Štajner
(Rudolf Stei-
ner, 1861–1925)
– austrijski vi-
dovnjak, ezo-
teričar, osnivač
antropozofije

Kako krize rađaju vizije

Prvi svetski rat bio je nalik Potopu. Bespoštedna borba između velikih carstava Evrope i njihovih saveznika označila je konačnu metamorfozu evropske civilizacije.

S početka su neki političari i intelektualci mislili da će borba biti kratka i žestoka, ali već su se 1915. uverili u pogrešnost svojih procena. Od stare Evrope nije preostalo ništa i nije joj više bilo povratka. Razlog za to bilo je pre svega fizičko razaranje. Na bojištima i frontovima dnevno je ginulo na hiljade vojnika. Ovo skoro industrijsko uništavanje označilo je kraj devetnaestovekovnog načina ratovanja i najavilo novu stvarnost koja je bila strašnija, užasnija i neupitnija.

Promenio se i svetski poredak. Stara Evropa tonula je kao (samoproklamovani) svetionik blagostanja, a Sjedinjene Države preuzele su njeno mesto. Tokom posleratnih mirovnih pregovora u Parizu rečima vična američka delegacija određivala je ton i tako krojila budućnost Evrope. Ambiciozni predsednik Vudro Vilson predstavio je ideal budućnosti: liberalan, kapitalistički i mirnodopski svet.

Novi svetski poredak zahtevao je ne samo drugačiji politički odnos snaga već i novog čoveka. On je, po Vilsonovom shvatanju, morao biti slobodoljubiv i prosvećen,

sasvim u skladu s američkim liberalizmom. Drugi su bili skloniji da zamišljaju drugačijeg novog čoveka, nekog ko će prodirati u dubinu stvari i gledati dalje od sveta politike i novca. Smatrali su da moderno doba zahteva veću svest koja će biti u stanju da poveže kako ono više, mitsko i neuhvatljivo tako i ono dublje, nepoznato i nesvesno. Cvetala je ezoterija, mamila je mudrost Istoka, i mnogobrojni intelektualci, pisci i umetnici silazili su u nemerljive dubine ljudske psihe.

Kao što se moglo očekivati, Vilsonova liberalna hegemonija naišla je na raznorazne protivnike. Dvadesetih godina Evropom su kružili utopistički planovi koji su nudili odgovor na dominantni poredak liberalizma i kapitalizma sa svojom hipokrizijom, materijalizmom, ciničnom elitom i duhovnom prazninom.

O najvećim protivnicima takvog poretka već je veoma mnogo napisano. Bili su to fašisti, panevropski nacionalisti, nacisti, imperijalisti i internacionalni socijalistički pokret. Svi ovi pokreti iznosili su veličanstvene vizije jednog drugačijeg svetskog poretka, od „Hiljadugodišnjeg rajha“ do „Diktature proletarijata“. Ove dalekosežne vizije ostvarene su, kao što je poznato, u Sovjetskom Savezu i u Trećem rajhu.

Bilo je, međutim, još protivnika. U graničnoj zoni između velikih ideologija okupljali su se mali sanjari i vizionari. Često nisu bili uspešni; nisu mobilisali velike mase ili su se pak ispostavljali smešnim. Drugi su se mirili s tim da svaka utopija ionako mora da otpočne skromno i amaterski, u grupicama ili klubovima entuzijasta.

Ti mali sanjari i vidovnjaci svedoče još i više od velikih o duhu vremena u kojem je sve titralo i pucketalo od promena i čežnje za promenom. Ova knjiga posvećena

je njima; vidovnjacima u decenijama revolucija, svetskih ratova, pandemija, ekonomskih kriza i rađanja fašizma.

Reč je pre svega o evropskoj istoriji. Dvadesetih godina dvadesetog veka Evropa je bila možda *evropskija* nego ikad. Za razliku od vremena nakon 1945, istočna i zapadna Evropa još nisu bile razdvojene. Tri velike kulturne zajednice – romanska, germanska i slovenska – bile su međusobno tesno povezane međunarodnim intelektualnim vezama. Evropa dvadesetih i tridesetih godina dvadesetog veka još nije bila obeležena sećanjem na holokaust koji će napraviti dubok jaz u evropskom identitetu i samosvesti. Naime, i jevrejska zajednica naveliko je doprinosila onom što je Evropa bila i što je želela da bude.

Kako bih naglasio tu evropsku dimenziju, opredelio sam se za trojicu tipičnih evropskih protagonista. To su bosansko-britanski mislilac Dimitrije Mitrinović, koji je živeo u Minhenu i Londonu, zatim nemačko-jevrejski filozof Erih Gutkind, koji je lutao Evropom, i Frederik van Eden, holandski psihijatar, utopista, pesnik, pisac i građanin sveta. Ova trojica „vidovnjaka“ živela su u upravo opisanim, turbulentnim vremenima razmišljajući o budućnosti u kojoj bi sve postojeće ideologije prevazišlo nešto potpuno novo. Oni su „videli“ mimo granica fašizma, nacionalizma, socijalizma i liberalizma. Prikazivali su novog čoveka i novo čovečanstvo. Istovremeno su se rvali s religijama koje su ih formirale ili inspirisale. Za Frederika van Edena to je bilo katoličanstvo, za Dimitrija Mitrinovića slovensko pravoslavlje, a za Eriha Gutkinda jevrejska vera.

Kad je ova knjiga 2018. objavljena u Holandiji i Belgiji, bilo je na sve strane govora o osećanjima kataklizme i propasti, pri čemu su Bregzit i izbeglička kriza navodno

predstavljale najveću pretnju evropskoj stabilnosti. Te iste godine iz štampe je izašao i nizozemski prevod „Propasti Zapada“ Osvalda Špenglera, najznačajnije knjige za poznavanje dvadesetih godina prošlog veka.

Sada, 2020. godine, osećaj krizne situacije mnogostruko je veći. Krize svakako nisu uporedive, ali baš kao i dvadesetih godina dvadesetog veka i sada se javljaju raznorazni samozvani proroci s alternativama za liberalni, kapitalistički svetski poredak koji se urušava. Neki te alternative vide u nedemokratskim, totalitarnim sistemima, drugi predviđaju (ili priželjkuju) radikalnu ekološku revoluciju. Ima ih i koji smatraju da je sazrelo vreme za sveobuhvatne ekonomske eksperimente kao što je uvođenje univerzalnog minimalnog dohotka. Mnoštvo tih utopija, vizija i proročanstava sadrži gomilu gluposti, baš kao i pre sto godina, ali jedno je sigurno: kriza je obesmisllila sve sigurnosti, ništa se više ne podrazumeva samo po sebi.

Raduje me što će ova knjiga biti dostupna i čitaocima s područja bivše Jugoslavije. Za razliku od Holandije i Belgije, ljudi u zemljama poput Bosne i Hercegovine, Srbije, Crne Gore i Hrvatske već mnogo duže znaju da se ništa ne podrazumeva i da ništa nije sigurno za sva vremena. Proteklih trideset godina ovaj region suočavao se s ogromnim transformacijama; često dramatičnim, uvek dalekosežnim.

S obzirom na to da već dvadeset godina lično posećujem ove zemlje, svestan sam koliko dugujem piscima, umetnicima, misliocima i građanima zapadnog Balkana. Oni su me inspirisali da drugačije gledam na Evropu, na evropsko ujedinjenje i na evropsku dezintegraciju. Ovom svojom knjigom o jednom holandskom piscu koji je bio u

prepisci s jednim nemačkim filozofom i jednim mističnim aktivistom iz Mostara, koji su živeli u državama kao što su bile Austrougarska, Nemačka, Engleska i Holandija, pokušao sam da evociram uspomenu na vizionarsku stvarnost jedne šarolike Evrope bez granica. Gledano iz te perspektive, ovo je postala i jedna veoma lična knjiga.

Stvarnost u ovom izdanju dobija i dodatnu dimenziju time što je tekst preveden kako na srpski tako i na hrvatski, uz učešće prevodilaca iz različitih zemalja. Sve to zajedno u jednoj knjizi. Čitalac će zato morati redovno da menja koloseke stilova i vokabulara, kao što su to i multilingvalni intelektualci i vidovnjaci iz ove knjige morali da rade. Jer oni su pisali jedni drugima pisma na svom drugom, trećem ili četvrtom jeziku: nemačkom, engleskom, francuskom, nizozemskom, srpskom i hrvatskom, a tu i tamo s daškom italijanskog.

Naposletku moram da dam jedno upozorenje koje, po mom mišljenju, dobija na težini u ovim vremenima. Ova knjiga pripoveda jednu *predratnu* priču, što znači da još nije obeležena sećanjem na holokaust. Zbog toga nije lako zanemariti Aušvic ili Jasenovac kada vidovnjaci mudruju o „sukobu rasa“, „organskoj narodnoj zajednici“ ili životu u „bolesnom društvu“. Aktuelna je upravo ta konfrontacija sa nezgodnim vizijama. Šta u praksi znači živeti u „bolesnom“ društvu? Gde se završava izlečenje društva a gde počinje totalitarizam? Da li je za onog ko želi spasiti narod dovoljno da samo razmišlja herojski?

Knjiga *Vidovnjaci* bavi se duhovnim vođstvom na razmeđi ideologija dvadesetog veka. Na toj razmeđi nije lako napraviti izbor, pogotovu ako si obdaren harizmom i ako ljudi veoma ozbiljno shvataju tvoje reči. Zbog toga Van Eden, Gutkind i Mitrinović neprekidno balansiraju

između prevare i mašte, foliranja i nadahnuća, spasavanja čovečanstva i tolerisanja barem jednog bližnjeg svoga. Zato je ovo, ipak, priča o životima smrtnika, makar oni i ne bili sasvim obični.

Autor

I

Vreme vidovnjaka

U centru Jene, u nemačkoj pokrajini Tiringiji, postavljen je visok stakleni valjak koji pri lepom vremenu reflektuje sunčevu svetlost. Reč je o tornju optičara Karla Cajsa (Karl Zeiss), čije je preduzeće u poslednjih sto pedeset godina davalo zamaha tržištu rada i tehnološkoj inovaciji u ovom delu bivše Nemačke Demokratske Republike.

Tornju kao da tu baš i nije mesto. Okolinu Jene karakterišu, naime, pitomi brežuljci puni slikovitih predgrađa i podjednako slikovitih kuća u fahverku. U centru se još ponegde mogu naći stare kafane u kojima se uz velike krigle piva služi crveni kupus s knedlama. Futuristički stakleni valjak uzdiže se iznad nemačke provincije, iznad kobasica i piva, i seže do neba. Zraci svetlosti odbijaju se sve do vrhova brežuljaka, a odatle se vide potoci kako svetlucaju pokraj kaldrmisanih ulica nazvanih po filozofima. One prizivaju sećanje na Getea, Šilera, Humbolta i Hegela.

Jena je mala. Toranj ne predstavlja ništa u poređenju s kolosima Potsdamer placa u Berlinu, s Ajfelovim tornjem u Parizu ili Palatom kulture i nauke u Varšavi. Zato nam stakleni toranj nudi samo veoma kratke odbleske nemačke i evropske istorije, u vidu sitnih minijatura.

Ko primeti, videće.

Jednog popodneva u jesen 1806. nemački idealistički filozof Georg Vilhelm Hegel gledao je kroz prozor svog kabineta na univerzitetu u Jenu i video je Napoleona Bonapartu kako na konju predvodi borbu protiv pruske vojske. Napoleon je nadvladao neprijatelja i Hegel je silom prilika morao da napusti grad. Kasnije je nemački filozof s divljenjem zaključio da je sreo „dušu sveta na konju“. Pod tom dušom sveta konj je kaskao kroz Jenu. Bio je to susret nemačkog i francuskog duha, univerziteta i bojišta, „Fenomenologije duha“ i revolucije, kao i individualnih veličina i zuba vremena.

Sadašnjost, prošlost i budućnost stapaju se. Nedaleko od Jene, u okolini Vajmara, nacionalsocijalisti izgradili su koncentracioni logor Buhensvald. Nakon oslobođenja 1945. godine čuvari nisu imali vremena da uklone tragove smrti i uništenja, u žurbi su ostavili sve za sobom: nagomilane leševe kao i zatečeno stanje u barakama. Nađeni su i abažuri od ljudske kože. Videvši sve to, američki vojnici odlučili su da primoraju građane Vajmara da prođu kroz logor kako bi im praktično izvršenje Konačnog rešenja – *Endlösung* – zauvek ostalo urezano na mrežnjači.

S pomeranjem sunčevog svetla sinuće još jedno prozorsko okno. Izbliža snimljen dijapozitiv. Na obali obližnje reke Zale nalaze se klupske prostorije studentskog udruženja *Burschenschaft Teutonia*. Studenti tu još učestvuju u dvobojima, kao u devetnaestom veku, kako bi na licu zadobili žarko željene ožiljke od mača, koji će im omogućiti pristup elitnim krugovima Nemačke. Godine 1815. ovo udruženje osnovali su studenti koji su se vratili iz napoleonovskih ratova kako bi se založili za tri presudna pojma: čast, slobodu i otadžbinu.

Snop svetlosti se pomera. *Wir haben es nicht gewusst*, izjavili su stanovnici Vajmara nakon što su videli abažure u Buhenvaldu. Ti isti stanovnici prepričavali su viđeno svojoj deci i unucima. To ipak nije sprečilo dvojicu mladića i jednu devojkicu da 2011. u Jeni osnuju Nacionalso-cijalistički ilegalni pokret. Beate Čepe (Beate Zschäpe), Uve Benhart (Uwe Bönhart) i Uve Mundlos (Uwe Mundlos) pokrenuli su lov na nečiste, negermanske elemente u društvu i poubijali su desetine turskih kebabdžija i jednog policajca. Njih troje odrasli su na obodima Jene, tačnije u soliterskim naseljima Lobeda i Vincerla (Winzerla).

Suton rumenilom boji šumovite brežuljke. U odsjajima tornja vidimo geometrijske oblike kakve je uvežbavao ruski slikar Vasilij Kandinski koji je nakon Prvog svetskog rata u Vajmaru prolazio kroz svoj *Bauhaus*-period. Između dva svetska rata njegova umetnost nije mogla da računa na mnogo razumevanja kod malograđanske tirinške publike pa je odlučio da ode odatle. U narednom ratu – Drugom svetskom – bombardovan je centar Jene. Pa ipak je razaranje ponudilo novu mogućnost investiranja u novu industriju. Industriju sočiva, da se razume-mo, industriju koja je usmerena na to da se bolje gleda i više vidi.

Nije svakom dato da vidi, čak i ako zanemarimo slepe i stare. Jedna od najpoznatijih alegorija na tu temu jeste ona o pećini atinskog filozofa Platona. Ukratko: okovani lancima, ljudi su zatočeni u pećini i okruženi vatrom. Zahvaljujući vatri mogu da vide obrise i senke stvari i ljudi oko sebe. Ali oni ne vide stvarnost, stvarni svet iza tog privida. Jedan od njih uspeva da se izbavi okova i izlazi na svetlost. U početku je zaslepljen ali posle toga jasno vidi stvarnu materiju umesto senki. Naravno da više ne

želi da se vrati u pećinu – ko pa želi da provede život u prividu? – ali Platon smatra da je on dužan da to uradi. Jer treba otvoriti oči ljudima koji ganjaju senke. „Stvarni vid“ dat je samo malobrojnima. Na njima je odgovornost.

Sunce napokon zalazi. Blede Hegel, Napoleon, Buhenvald i Nationalsocijalistička ilegala. Gasi se kaleidoskop tornja u ovom nemačkom provincijskom gradiću i njegova igra vremena i prostora. Sada izoštravamo sliku same doline. Tamo, u centru gradića u dolini, na glavnom trgu hoda jedan čovek. Vraća se iz budućnosti u prošlost. Upoznao je istok i zapad, i umišlja da je vidovnjak Evrope.

Duhovna elita

Bilo je to 19. jula 1914. Taj čovek zvao se Dimitrije Mitrinović, bosanski Srbin, student iz Austrougarske. Nacizam, Nemačka Demokratska Republika i doner-kebab još su pripadali budućnosti. Centar Jene još nije bio zasut bombama niti ulepšan tornjem, ali Karl Cajs već je tamo pravio sočiva. A čast, sloboda i otadžbina, baš kao i Napoleon, Hegel i Gete predstavljali su uporišta kulture. U podjednako meri kao crveni kupus, kobasice, knedle i krigle piva.

Dimitrije Mitrinović na glavi je imao polucilindar, u ruci je držao štap i bio je obučen u izgužvano ali pristojno odelo ispod kojeg je izvirivala uštirkana bela kragna. Nervozno i nestrpljivo špartao je centrom. Pod upadljivo kratkim čelom s nakostrešenim, gustim obrvama imao je tamne oči prodornog pogleda. Nije bio zgodan čovek ali je bio snažna pojava. Dok je pogledom prelazio preko ku-

ća tradicionalne arhitekture upijajući utiske nemačke romantike, mora da je u sebi čuo daleki eho pokliča iz Berlina i Beča *Serbien muss sterbien* – „Srbija mora umreti“.

Bio je daleko od doma. Tri nedelje ranije jedan od njegovih zemljaka ubio je prestolonaslednika Franju Ferdinanda tokom njegove posete Sarajevu. Taj pucanj uzdrmao je međunarodne odnose. Austrougarska je od Srbije zahtevala obelodanjivanje veza s atentatorima jer su skoro svi saučesnici bili povezani s velikosrpskim nacionalistima u Beogradu. Srbija je odbila potpunu saradnju u istrazi i 20. jula 1914, na dan Mitrinovićevog dolaska u Jenu, istekao je austrijski ultimatum. Niko tad još nije mogao da proceni obim katastrofe koja je predstojala.

Odvijala se praiskonska katastrofa: početak dvadesetog veka.

Na varoškom trgu u Jeni nije se osećalo ništa od te nesreće. U bosanskoj prestonici Sarajevu razbesnela masa pljačkala je prodavnice i klubove. U Beču su se velikonemački nacionalisti dali u hajku na srpske studente iz Bosne. U Berlinu je vojska mobilisala trupe. U Sankt Peterburgu građani su izašli na ulice kako bi iskazali svoju ljubav prema majčici Rusiji. Ali u Jeni su za tu svetsku buku znali samo iz novina.

Mitrović je na putu za univerzitet prelazio preko trga, pokraj Crkve Svetog Mihaila. Imao je zakazan razgovor s nemačkim filozofom Rudolfom Ojkenom (Rudolf Eucken, 1846–1926), koji je 1908. primio Nobelovu nagradu za književnost, i s Erihom Gutkindom, jevrejskim mističkim filozofom iz Berlina. Mitrović je želeo da se susretne s obojicom kako bi razgovarao s njima o okupljanju misleće elite koja bi postavila osnove za evropsku budućnost.

U međuvremenu je policija u njegovoj domovini Bosni došla do otkrića da je ubica Franje Ferdinanda bio inspirisan izvesnim „Mitrinovićevim programom“, koji je još 1913. tajno širio među svojim gimnazijskim drugovima. Taj program – u suštini revolucionarni pamflet – napisao je isti onaj Mitrinović koji se 1914. šetao Jenom.¹

Ovaj student s polucilindrom krstario je Evropom od Sarajeva do Jene kao politički zaverenik ali i kao samoprozvani „sejač“ nove budućnosti. Austrijski vlastodršci imali su sasvim drugačiju sliku o njemu. Bio je pobunjenik i bundžija koga bi rado videli iza rešetaka, a ne bi im smetalo ni da mu se izgubi svaki trag. Stanovnicima Jene verovatno nije zapao za oči. Prolaznik, ništa posebno.

Mitrinović nije imao sastanak s bilo kim. Rudolf Ojken bio je intelektualna zvezda, ne samo u svom regionu već i u čitavoj Nemačkoj. Upravo zbog toga je Mitrinović želeo da ga sretne. U julu 1914. putovao je po nemačkom govornom području kako bi zainteresovao ljude za svoju planiranu seriju godišnjaka pod radnim nazivom Arijevska Evropa: Međunarodni godišnjak za kulturnu filozofiju i kulturnu politiku, u izdanju Pokreta čovečanstva kulture u zajedničkoj Evropi. Sadržaj još nije bio određen ali je Mitrinović znao da će se raditi o evropskom projektu saradnje i da će u njemu učestvovati umetnici, naučnici i pisci. U prvom planu nije toliko bila integracija Evrope koliko pokret. Evropa je morala da krene napred.

Pomalo je nelagodno čitati o „Arijevskej Evropi“, ali Mitrinović taj pojam nije toliko vezivao za etnicitet koli-

---

¹ Vidi: Guido van Hengel, *De dagen van Gavrilo Princip* (Amsterdam: Ambo, 2014): 129.

ko za duhovnu veličinu. U tome ga je inspirisala Ničeova interpretacija samosvesnog čoveka koji je došao do samospoznaje i koji je bio u stanju da prevaziđe sebe. Teozofi su takođe identifikovali mitske „Arijevence“ iz indijskih veda kao herojski narod. Ukratko: nije svako „arijevsko razmišljanje“ neumitno vodilo nacizmu. Pa ipak je ovaj okultni rasizam iz 1914. već sadržavao klice iz kojih će iznići besramno rasno učenje koje će sa svoje strane pak podstaći na sistematsko uništavanje Jevreja i Roma. Međutim, 1914. godine pojmovi „rasa“, „kultura“ i „krv“ još nisu bili razgraničeni. Mitrinović je sledio modu svog vremena.

Od Ojkena je Mitrinovića još više zanimao Erih Gutkind. Pošao je za Jenu na poziv ovog berlinskog pisca koji će ga primiti u letnjikovcu svoje bogate porodice. Mitrinović je bio oduševljen Gutkindovom najnovijom knjigom u kojoj je ovaj dočarao moguću budućnost čovečanstva. Mladani Gutkind je u toj knjizi razvio viziju po kojoj se razvoj čovečanstva odvija u cikličnim civilizacijskim fazama, a sad je predstojala era u kojoj će pojedinac moći da internalizuje raznovrsnost čitavog čovečanstva. Drugim rečima, pojedinac će „postati čovečanstvo“. Na Gutkinda kao filozofa uticala je kako jevrejska mistika i kabala tako i Fridrih Niče. Osim što je bio proročki ezoterik, bio je srećom i praktičan čovek. Tako je s uspehom organizovao okupljanja pisaca, pesnika i filozofa – najčešće u letnjikovcima svoje porodice – i pisao pamflete s namerom da podstakne na dela.

To je bio razlog što je Gutkind osećao naklonost prema bosanskom Srbinu, piscu odlučnog koraka i ogromne energije. Pretpostavljao je da će možda dopunjavati jedan drugog. Njihovo rukovanje u Jeni bilo je pružanje

ruke dvaju evropskih kulturnih tipova: Gutkind kao mršavi, slabašni germanski tridesetogodišnjak i Mitrinović kao dvadesetogodišnji slovenski grmalj. Sklopili su prijateljstvo.²

Nažalost, malo detalja je poznato o razgovorima koje su Mitrinović, Ojken i Erih Gutkind vodili u Jeni, ali u pismima trećim osobama osvrtni su se na njih. Dvadeset prvog jula Mitrinović je napisao opširno pismo Vasiliju Kandinskom, ruskom avangardnom slikaru koji je u tom trenutku živio u bavorskoj prestonici Minhenu: „Gutkind je čudesna ličnost, dubinom svoje duše i duhovnom čistotom nadmašuje sve. Suštinski smo se razumeli [...] preko svakog očekivanja.“³ I Gutkind se pohvalno izrazio o Mitrinoviću, u pismu holandskom piscu Frederiku van Edenu:

„Dragi prijatelju, proveli smo veoma lepe dane u Jeni. Imao sam veoma neobičan a istovremeno i vrlo koristan razgovor s jednim Srbinom: [Dimitrijem] Mitrinovićem. Tipično slovenska mlada usijana glava, dubokouman, s vrlo neobičnim planovima za izdavanje godišnjaka na kojem bi trebalo da saraduju najistaknutiji ljudi. [...] Nakon dva dana pre-

---

² Henri Liroj Finč (Henry Leroy Finch) zaključio je: „Kako Mitrinović tako i Gutkind bili su genijalci, ali Mitrinovićeve genijalnost ogledala se u direktnom ophođenju s ljudima dok se kod Gutkinda manifestovala u idejama i spisima.“ / *Both Mitrinović and Gutkind were men of genius, but Mitrinović's genius lay in direct dealing with people, while Gutkind's was expressed in ideas and writing.* U: Lucy Gutkind & Henry Leroy Finch (red.), *The Body of God: First Steps Towards an Anti-Theology – The Collected Papers of Eric Gutkind* (New York: Horizon Press, 1969): 12.

³ Bradford University Library (BUL) – The New Atlantis Foundation Dimitrije Mitrinović Archive (NAF): 1/3/3/3.

divnih debata u Jeni pristao sam [...] reč je o predstavljanju ujedinjene Evrope, Zajedničke Evrope...“⁴

Takođe je napisao Van Edenu kako je Mitrinović ključ za „slovenski svet“ i kako je još jednom uvideo da je „Kandinski – M.[itrinovićev] prijatelj – ipak sjajan tip“.

Pada u oči to da se ovi ljudi nisu plašili pretnje ratom, koja se poput naftne mrlje širila kontinentom. Očigledno su bili gluvi za zvuk truba. Rusija i Nemačka mobilisale su za veliki rat – zapravo za Veliki rat – ali u Jeni su njih trojica razgovarali o viziji pančovečanstva i svemirskog grljenja kultura.

Gutkind je znao da bi saradnja s Mitrinovićem bila plodonosna. Zbog toga je želeo da svoj plan o stvaranju Saveza krvi, „duhovne elite“, poveže s Mitrinovićevom idejom o izdavanju godišnjaka. Tako bi ih dva puta vodila ka spasu čovečanstva. Nobelovac Rudolf Ojken nije imao ništa protiv ovog spajanja Gutkindovog saveza sa Mitrinovićevim godišnjakom. O Ojkenu se Gutkind pohvalno izrazio, takođe u Mitrinovićevo ime: „Divan stari gospodin.“⁵ Samo koju nedelju kasnije Ojken će pre svega postati poznat kao prvi renomirani nemački intelektualac koji je oduševljeno pozdravio izbijanje rata.

Mitrinović u Jeni nije vodio samo razgovore s profesorima univerziteta, bio je pozvan i u letnjikovac Gutkindovih, gde se upoznao s velikom, druželjubivom porodicom. Zadovoljstvo je bilo obostrano. Gutkindovi su

---

⁴ Pismo Eriha Gutkinda Frederiku van Edenu od 26. avgusta 1914. U: Univerzitetska biblioteka u Amsterdamu – Frederik van Eeden-archief XXIV-C33.

⁵ Ibidem.

srpskog aktivistu iz Bosne pozvali da obeduje s njima kako bi usput raspredali o kulturi, umetnosti, religiji i istoriji. Mitrinović nije mogao znati da će mu poznanstvo s Gutkindovima jednog dana dobro doći. Mnogo pre nego što je to u tom trenutku mogao da nasluti.

Umišlja da je vidovnjak Evrope: Dimitrije Mitrinović

Otađbina

Nakon tri dana boravka u Jeni, nastavio je putovanje po Nemačkoj. Na putu za svoje tadašnje prebivalište Minhen posetio je u bavarskom gradiću Bajrojt engleskog pisca Hjustona Stjuarta Čemberlena (Houston Stewart Chamberlain), koji je bio primio nemačko državljanstvo. Taj filozof opsednut rasističkim teorijama imao je veliki uticaj na ultranacionalistički Narodni pokret (*Völkische Bewegung*), čak i na nemačkog cara. Arijevska Evropa kakvu je zamišljao Mitrinović bila je delom inspirisana Čemberlenovim idejama, mada ih je on uobličio na sopstveni način.

H. S. Čemberlen, Mitrinovićev domaćin u Bajrojt, imao je za sobom čudnovatu karijeru. Istakao se kako u

prirodnim naukama tako i u humanističkim, a pisao je o filozofiji i istoriji. Poreklom Englez, neko vreme frankofil i na kraju zagriženi German, tokom života postao je ote- lotvorenje „Evrope mnoštva otadžbina“. Evropske kulture video je kao uvećane ljudske osobine, isklesane u nepro- menljivim stereotipima i klišeima. Zauzeo je stav protiv engleskih vrednosti i francuskog načina života, prigrlivši germansku narodnu dušu. Najbitniji razlog za njegovu germanofiliju bila je muzika Riharda Vagnera koja ga je očarala od prvog trenutka kad ju je čuo. Godine 1908. oženio se Vagnerovom ćerkom Evom fon Bilov. Kao i mnogi Nemci iz nacionalističkog pokreta proučavao je hinduističke svete spise, nadahnjivali su ga indoarijevska rasa, kastinski sistem i hijerarhijska podela na uzvišene i manje uzvišene tipove ljudi.

Mitrinović nije sebi nametao ograničenja prilikom obilaska svojih učitelja i uzora. Etičar Rudolf Ojken i je- vrejski mistik Erih Gutkind bili su mu podjednako važni kao i neskriveni antisemitski rasista Čemberlen.

Čemberlen je kasnije opisao koliko se Mitrinović pre- pao kad je čuo za atentat na Franju Ferdinanda.⁶ Kao da je u nemačkoj provinciji zaboravio da je on jedan od mlado- bosanskih aktivista za kojim su austrijske vlasti sada tra- gale. U krajevima odakle je poticao, u Bosni, Hrvatskoj i Srbiji, Mitrinović je već bio proslavljeni kritičar, pisac i zaverenik. Što se ovog poslednjeg tiče, već je godinama vukao policiju za nos, ali sad situacija kao da se okrenula

---

⁶ Ellen Mayne & David Shillan, „An Outline of the Life of Dimi- trije Mitrinović“. *Renaissance Bulletin*, 2 (Richmond, 1964): 1; nave- deno u: Predrag Palavestra, *Dogma i Utopija Dimitrije Mitrinovića* (Beograd: Zavod za udžbenike, 2003): 40.

protiv njega. Kao austrijski državljanin bio je, uostalom, obavezan da se bori u mogućem ratu. Žarište je bilo u Sarajevu pa je, dakle, bio u obavezi da se javi kako bi se borio – i to protiv Srbije. Tačno nedelju dana nakon Mitrinovićeovog pisma Kandinskom, Austrougarska je objavila rat Srbiji. U Beogradu su austrijski vojnici osuli paljbu po Kalemegdanu. Mitrinović je proveo „tri predivna dana“ u Jeni, ali sad ga je sustizala prošlost. Leto se naglo završilo. Zapao je u paniku.